

FRIISK TISING

Lasmootblees foon e Friisk Foriining – 3/2016

telefoon: 04671-6024154, iimail: info@friiske.de

Adding Sights – nai teoterprojäkt önjt Gränslönj

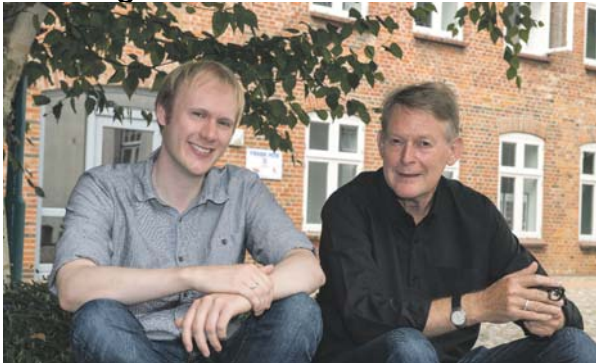
Huum di 22. oktober nuch ninte for heet, di koon ham aw en nai teoterforstaling önj Leek froie.

Tri manerhäide üt e gränsregjoon heewe arken en floose tohuupe stald, wat önj e luup foon iinj waag e mölikhäid fait en teoterstuk in tu ööwen.

E apgoowe for da ünlike floose as et kritische frääge tu üüs gloobaal seelschap tu stalen, än derma künstlerisch arbe. Da akteure hoowe dät et projäkt deertu baidreege koon e eksperimäntel kunst än kulturseene besuners awt lönj aptubagen. Kunst jeeft möölike swääre aw da probleeme foon üüs tid, wiset ünlike wainkle, än stald ünmeeklike frääge hāt et aw e hüüsesid www.adding-sights.eu.

Di inträas for e premjiire d. 22. Oktober kl. 17.00 önj e Nordsee-Akademie Leek koostet 5 Euro. Koorde bestale koon huum uner e iimail: info@bdn.de, unti uner 04671-6024154.

Naie geschäftsfäarer bai e Friisk Foriining

Bil: Tim Riediger

Ilwe Boysen (29) wārd naie geschäftsfäarer foon e Friisk Foriining än liised deerma Manfred Nissen önj san bāntje ouf. Manfred wus sunt 34 iir bai e Friisk Foriining as geschäftsfäarer önjstald. Sunt 1. Oktober as Manfred nü önj rānte. E Friisk Foriining wansched ham āles goue for e tukamst, än betunked ham for sin grut engagement for e feriiin, en for da frasche.

Ilwe as aw en börestää önj Risem-Lunham ma frasch as mamensprāke. Tjusch än dānsch liirt'r, as'r haane tu e bjarnetün foon Risem Schölj kōm.

Da leeste iirnge heet Ilwe en dānsch önj en

Architāktekantoor ārbet, duch as ´r hiird dāt bai e Friisk Foriining di bāntje ütschraawen wōrd heet ´r ham gliks bewürwen, en oueremātje froid as hi di bāntje füng. Ma e Friisk Foriining as Ilwe grut wōrden än wus āl as bjarn ma bait harfsthuuchschölj än aw bjarnereise.

Dāt heet ham sü gödj gefeelen än sü, as wat et ütschucht, uk rucht präaged. Önj e tid, weer hi nuch önj Flansborj laawed än önj Sønderborg ārbet heet, as hi āl önjfāngd, for as formoon foon e Rökefloose maning aktiwitääte for bjarne än jöögedlike tu organisiiiren. Sü kānt hi frasch feriiinsārbe ai bloots as lasmoot.

Ouers as hi uk rucht luklik deerouer dāt hi wider tuhüs önj Fraslönj booge koon: „Frasch as min identitää, heer fāil ik mi ine, heer hāaw ik min rōtje än ja wal ik hāl wider düünj“, säit Ilwe „dāt wus āltens klāār for me, dāt ik iinjsen wi tubāägkam.“ Ouers māi hi san naiien bāntje rucht hāl, jüst, dāt hi for ham seelew ārbe koon, stoont ham gödj önj. Nooge naie toochte heet hi uk. Sü mää hi hāl, dāt frasch modārner wārt än mör önj da schoule apdooged. Hi kōo ham gödj forstale, dāt da bjarne, wat eefter klook iinj önjt schölj bliwe, süwat as AG's aw Frasnch määge. Uk for da jöögedlike wal hi wat määge än deer as hi uk āl ordi ma önj e gung. Näist iir schal et nāmlik en jöögedrāis Ladinien önj Südtirol jeewe.

Samerüfluch ma Marie Tāngeberg eefter Christiansfeld

E Friisk Foriining wus di 10. önj e harfstmoune aw samerütfluch önj Christiansfeld. Marie Tāngeberg wus sü nat än ferteel wat ouer e stää Christiansfeld, än da herrnhuter.

Jüdeer boogseeting as sü oueremātje gödj hülen, än heet har ulerjarst ütsiiien an form bewāart, dāt's 2015 di status foon en ārfpārt foon e wrāalskultur füng.

Grünlāid wōrd's önjfāng 1770 foon herrnhuter aw di kininglike "gård" (börestää) Tystrupgård. Da herrnhuter, wat huum jarst önjt lönj ai heewe wālj, fungen nü ferloof deertu an grünleed en äin boogseeting. An weerfor nü jüdeer kiiring?

Di stootsmoon Struensee, wat uk e dokter foon di önjt hood krunke kining Chr. di 7. wus, mååged ma ham en räis an ja beseechten 1768 da Nederlönje, weer ja sün herrnhuter boogseeting beseechten an wis wörden, hü düchti en fliitji dadeer herrnhuter wjarn an sü wörd e döör tu Danmark for ja ääm mååged.

Önj e ferträch, foon di 10. 12. 71 wörd da herrnhuter foole frihäid dänj: hüdänji ja jare schoule an jare schörkelaawen inruchte wänj, deer weer ja nü laawe an uuge wänj unti muursten. Ja fungen ferloof deertu an inrucht en äin apoteek, en krouf an fungen ferloof deertu an seet ååle sliiks fabriike ap, muursten hoonwärk heewe an hoonel driwe – an wilt et lääder iir, 1772, köön ja nuch en ra äine wansche amseete.

1774 wörd e grünwål läid for en brouderhüs (ja nämten enouder brouderne an süsterne), en hüs for jungkjarls, 1775 ging huum önj e gung ma en schölj, en „apdragelsesanstalt“ for dringe an en „pensionsanstalt“ for foome, keere, weer sächt ferschääl aw wään as. Huum heet sächt foome an dringe ai iinjs aptäagen. 1776 jäif et en süsterhüs for unbefraide wüste. Karmene an wüste laawe an laaweden for jam seelew – bit tu e koost. 1777 wus e schörk kläär an wörd waid –jü wus iinjfäch an schucht hülen. Jüdeer fasong wus en rüüdjen trädj, wat döör åål jare douen ging an gungt.

An 1789 laaweden deer foon an ma jare årbe ambai 500 manschne (diling/2016: 1773) an made ja jäif et hoonwärkere, deer wus en spanerai, en wääwerai, en latj fabriik for tubåk etc. – etc.

Di önjlooge as aw papiir ploond wörden. Da stroote san sü lik as en snäär an luupe önj ruchte wänkle. Da herrnhuter fungen 2002 heelp an stipe foon en dänschen fond – 30 miljoone dänsche krööne – deerma köön ja jare hüsinge restauriire.

Da herrnhuter wörden önjt härtoochdom Slaswig boogseet, aw e büterkånte foon Danmark; deer schölj et ai tu en konflikt ma jü ev– luth. stoots-schörk kaame koone, toocht huum.

Dadeer nai-bäigere unti naie boogseetere kömen fort miist üt Tjüschlönj an wjarn deerfor en sliiks latj tjüsche kolonii önj en ouers dänsch amlönj. Ouers e hoow önj e schörk wörd amschafts aw tjüsche an dänsch hülen.

Di „herrnhutismus“ ouernüm unti häi en pärt foon e pietismus (innige Frömmigkeit),

an Nordslaswig wörd iinj foon jare wichtigste årbedsfälje. Christiansfeld wus tjüsche, ouers eefter büten ugeden ja aw dänsch. Da „brouderne“ ugeden for e „mission“, for e „boose“ bii (sowohl als auch) eefter büten an banen.

Wat foon jare fliitj ouerbliif, jäifen ja ouf tut misioniiren an heelp tum baispal önj Dänsch –Weestindien, önj e Karibik unti tu da inuit önj Gräinlönj.

Ja wan heelp weer heelp nüsi as an bringe sü jare luuwe ma, ouers ja wan dan uk, dät da „naie brouderne“ di boose uk ål gau widere bringe.

As huum dan 1864 (Danmark ferluus e krich iinj Preußen) en nai „Obrigkeit“ füng an Nordslaswig tjüsche wörd, wårt säid, dät da herrnhuter ai ferjin häin, hü wanlik an gödj ja iinjsen foon e dänsch „øvrighed“ apnügen wörden wjarn – ouers tjüsche wörd nü di dominiirene språke.

As dan 1920 e nai gräns (Tjüschlönj häi 1918 e krich ferlääsen) ouer Flansborj an uner Tuner seet unti nai täagen wörd, jäif et en schuden unti amruding for en pärt foon e nordslawigsche industrii an apårdi for da herrnhuter, wat jare forheewen tu en industrii-centrum ütbaiged häin; tum baispal wjarn da herrnhuter **hüningkåage** widam bekånd an belliift wörden, ja häin en buum-uls-spanerai, ja brouden biir, ja häin en kartüfelmääls-fabriik, en fajancefabriik (marmoriide ålstråke/Kacheln), en tubåksfabriik an en såågewärk – an nü wus e hoonel eeftert sööden (wäägen e nai gräns) ai mör sü liktu. Foon Hadersleben/Haderslev wänj sam fabriike sügoor ouer e gräns fleete – et wus en tid foon ökonomisch ünrou.

Dan köm uk iinjsen ünrou önjt schörkelaawen (Søren Kierkegaards tochte dän impulse; önj san ålernerhüse spaalden da herrnhuter tochte uk en rul) : e „schörk“ schölj en pärt foon jare mächt nügen wårde, jü schölj ai mör åliine et ferhüülj tu Gooden ferwålte, schölj sügoor ferswine - an Christiansfeld füng uk wat ouf

foon dideere püst. Amräisene prädikante hülen nü fersoomlinge unti hoowe ouf. An Christiansfeld wörd uk en schör wat färlük for et dānsch regimānt, dan deer häi huum gāns hiimlik unti huulew ferstāagen fort tjüsche uged, häi bloot preußische liirere önjseet bai dāt jütid ordi beseecht an belliift „drenge-institut“ an südānji häi unti füng di dānsche sprāke määst niinj bedjüsing mör. Et jäif bloot 2 stüne dānsch önj e wāg – an deerma ferlüüs di sprāke önj bedjüsing.

Christiansfeld wörd sügoor en konkurrent for Hadersleben/Haderslev wāagen da maning industriäle önjlooge. Da böre am Haderslev seechten tu Åbenrå an tu Flansborj an wānj jare korn deer ferkuupe, ja fungen deer en foole bāāderen pris, e fjord/Förde bai H. wus ai mör tu besilen, wus tuslubed (wörd jarst foole läasere ütbagerd) Hadersleben ma sin Rolands-säule maden aw e märkedsplāts – en tjüschen schāke.

Da herrnhuter wörden uk da **böhmische brouderne** nāmd, an jare gaistie täāte/fider wus **Jan Hus**. Hi wörd 1415 als „Ketzer“ ferbrānd. Hi wus en reformer önj Böhmen an striidj iinj e schörk, wat ütouer e mācht ouer e siil foon da manschne uk alt mör mācht önj e stoot heewe wālj. (Tānk uk heer am Martin Luther) Hus seet ham uk in for e tschech. sprāke an wörd tu di grünleeder foon en böhmisch nationaal bewāāging, weer da monarke ninte foon waase wānj. Hi striidj t. b. uk iinj jü „Ablaß-Bulle“ , an for āål dāt muurst hi sü brāne. Eefter san düüs schāāsden da eefter ham apnāmd **hussiten** jam önj twāār floose. Deer jäif et da pragmatische an da radikoole. Et kōm tu en kreenen twasche ja an e stoot, ouers uk twasche da biise hussit-partiie.

E komplisiird histori gungt widere ... Eefter di 30 iirie krich wjarn 1648 ai sü maning foon da hussite ouerblaawen. E rāst drāāwed ham hiimlik, an sam deerfoon gingen fourt. Önj e luup foon e „Gegenreformation“ kōmen da nü böhmische brouderne tu en Graf von Zinzendorf (1700 – 1760) önj e Oberlausitz. Deer kōn's jam boogseete, deer fāngen's „asyl“, an dāt stāā hātj Herrnhut. Deereefter fungen ja sü jare noome: da herrnhuter. An Herrnhut wörd sü dāt ütungs-stāā for jare diaspora-ārbe önj Tjüschlōnj, önj da Nederlōnje, e Schweiz an Skandinoowien – an dāt neet wörd ālt grutere spūnen: Et ging tu Estland, Livland, Kurland, Englōnj, Nordamerika, da Weestindische ailōnje ...

Graf/groof Zinzendorf wus di gaistie liidjer foon e floose önj Herrnhut. San toochte wus: Good as uk deer an wirket, weer niimen önj Ham liiwet unti liiwe wal an uk deer, weer's nuch ninte tu Ham kāne unti ninte am Ham hiird hāāwe.

An et as e plācht for arken herrnhuter an lees e biibel foon önjfāng bit tu iinje, an dan uk präiwe et for ham seelef tu ferstōnjen an uk tu ferklāāren (auszulegen).

Önj e hiilj wrāāl jeeft et 825 000 „lasmoote“, an jare malprak as önj Herrnhut, an ja hāāwe stāis en grut aktiwitāāt ouer e hiil wrāāl önj e gung. En hoodtochte foon ja as: Kumer de am da manschne, am di mansche, wan an weer et ouers niimen deet.

Loondāiswool

SSW tjucht ma di frasche Lars Harms as spaskandidoot önj e loondāiswool önj e uurs näist iir. Bait loonsmeeting önj Hüsem wörd di 51 iir üljje Hüsemer aw plāās numer iinj aw e loonslist wāāld. Hi füng 120 foon 121 stime. Iinj Harms trātj nāne mötjstōnjer önj. E SSW häi āl awfoorie dütlik māāged, dāt e partai foon e frasch ān dānsch manerhäid ma e gemiinsom regiiring tuhuupe ma SPD ān Grāine uk eefter e wool hāl wider māāge wal.

Termiine for 2016

22. *Oktoober* Adding sights (kl. 19:00)

23. *bit 26. nowāمبر*

European Minority Film Festival

Termiine for 2017

14. *januar* Buume soomeln Risem-Lunham

03. *februar* Wunterfäst Fraschlōnj (kl. 19)

16. *februar* Biikeemfāng (kl. 11)

21. *februar* Biikebrānen Fraschlōnj (kl. 19)

16. *mārts* Lasmootefersoomling (kl. 19)

16. *septāمبر* Samerütfluch

Impräsum: Friisk Foriining, Friisk Hüs,
Süderstr. 6,
25821 Bredstedt/Bräist

ViSdP: Ilwe Boysen